

and mutual love. Red color of V. Stus is the life itself, the inseparable blood ties. There is every reason to talk about semantic opposition of positive (red love (“червона любов”), red word (“червоне слово”), red days (“червоні дні”)) and negative intentions (red blood (“red blood”), red-blooded (“червонокрівці”), red payment (“красна плата”)) within one color paradigm, where negative meanings play a special role in the structuring of experience knowledge, in reflection of the internal artist’s state, symbolizing anxiety, anticipation and helplessness. Negative symbolic meaning of the red color is associated by V. Stus with those who carry foreign ideology hostile to the author, i.e., the Soviet system, mostly anti-humanist.

Individual author’s modeling of V. Stus’ picture of the world is expressed through a set of semantic and stylistic comparative functions, epithets, repetitions, phraseological units, metaphoric reframes and other language means as the coding element of meaning based on associative experiences of the author. The latter is an important tool for imagery demonstrating the subject portrayed from an unexpected angle: they initiate specific signs, convey emotional expressive shades of the meaning, serve as additional features of external world as the expression of psychological state of a lyrical hero and demonstrating author’s attitude towards the images portrayed.

Language units representing author’s intentions play a constructive role in formation of semantic space in literary text. Verbalizers of the red color functioning in poetic texts of V. Stus may be viewed as markers of individual language style as they directly explicate relevant parameters of humans, space, time, place, and introduce certainty to subjective-objective areas of poetic world created by the artist. ‘Processed’ by the author, the latter not only preserve their meaning, but also acquire new intentions making them relevant for subsequent prospects of multi-aspect analysis.

Keywords: author’s type, coloristics system, semantic structure, due to cultural and linguistic unity

УДК 811.161.2’367

ІНТЕНЦІЙНА ОПОЗИЦІЯ СТВЕРДЖЕННЯ / ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СТУСА

С. Т. ШАБАТ-САВКА, доктор філологічних наук, доцент, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

E-mail: shabat-savka@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2658-5567

Анотація. У статті проаналізовано змістовий обшир інтенцій ствердження та інтенцій заперечення, які відображають універсальний спосіб пізнання світу й особистісне сприйняття життєвих реалій, стверджують інформацію або заперечують її, вказують на суперечливість та діалогічність думок. На багатому ілюстративному матеріалі, дібраному з поетичних текстів Василя Стуса, схарактеризовано засоби вербалізації інтенційної опозиції ствердження / заперечення, визначено низку синтаксичних конструкцій (стверджувальних і заперечних модально-інтенційних висловлень з різними типами предикатів, односкладних конструкцій іменного типу (номінативних, генітивних, квантитативно-генітивних), безособових, неповних еліптичних комунікатів та ін.), які увиразнюють контраст людського буття, передають найтонші порухи душі, психоемоційний стан людини, виокремлюють життєві пріоритети, посилюють

експресію, іронію й естетику поетичного дискурсу. За допомогою вдало підібраної методології дослідження з'ясовано, що вербалізація інтенцій ствердження / заперечення в поетичному дискурсі В. Стуса – особливий спосіб сприйняття та осмислення тієї суспільної доби, у якій жив і творив письменник, акт ствердження життєвих істин і непокори, непогодженості, заперечення і відкидання того, що заважало йому, великому інтелектуалу і патріотові, творити світлу будучність України.

Ключові слова: комунікативна інтенція, поетичний дискурс, мовець, Василь Стус, ствердження, заперечення, інтенційна опозиція, засоби вербалізації, синтаксис

Актуальність. Когнітивно-дискурсивний вектор сучасних лінгвістичних студій скеровує увагу науковців у царину дослідження тих функційно-стильових реєстрів української мови, які найрелевантніше репрезентують інтенційний простір мовної особистості, увиразнюють способи категоризації психічних ресурсів людської свідомості, вияскравлюють процес реалізації задуму мовця як творця конкретного тексту, антропоцентра комунікації загалом. Поетичний дискурс у цьому ракурсі належать до тих лінгвальних континуумів, у яких виразно експлікується мовостиль автора, граматикує інтелектуально-духовний світ людини, її ціннісні орієнтири та емоції, що, власне, визначає актуальність нашого дослідження, як і будь-яких інших лінгвістичних розвідок, що належать до антропоцентричної парадигми мовознавства.

У поетичному дискурсі, якому властива ритміко-інтонаційна організація, особливе лексичне наповнення, наявність фігурально-риторичних конструкцій, реалізується низка мовленнєвих намірів, з-поміж яких вирізняються когнітивно-ментальні інтенції, що мають стосунок до глибинних структур свідомості, ментальної репрезентації світу та інтелекту людини, до мовної особистості автора і тих матеріальних маніфестацій, які віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу, увиразнюють синтаксичних почерк та стиль письменника. Цей особливий тип інтенцій, дотичний до найскладніших феноменів людського буття, до концептосфери людини, її психіки, інтелекту, найяскравіше втілюється в поетичному дискурсі В. Стуса – українського письменника, перекладача, літературознавця, художня система якого засвідчує європейський рівень філософсько-поетичного мислення [4, с. 29], а поетизм є найголовнішою ознакою творчості [10]. Екстралінгвальні чинники мовостилю письменника (як відомо, В. Стус – один із найактивніших представників українського культурного руху шістдесятників, за власні національно зорієнтовані переконання був репресований і засуджений до тривалого табірної перебування, де й загинув) вплинули на його творчість, наповнили її усвідомленням внутрішньої свободи, готовністю до боротьби за кращу долю України. Когнітивно-ментальні інтенції в поетичному дискурсі В. Стуса репрезентують дві визначальні групи: інтенції ствердження та інтенції заперечення, які в тих чи тих модально-інтенційних висловленнях передають особистісне сприйняття певних життєвих реалій, стверджують, констатують якусь інформацію або заперечують її, указують на суперечливість та діалогічність думок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще Аристотель констатував, що ствердження й заперечення – протилежні форми висловлення, одна з яких констатує наявність у когось або чогось певної ознаки, а інша – цю ознаку відкидає [2, с. 96]. Зрозуміло, на довербальному, когнітивно-ментальному рівні суб'єкт

комунікації має пресупозитивні знання про певну ситуацію мовлення чи фрагмент дійсності, на основі яких і вибудовує наступну мовленнєву діяльність, спрямовану або на констатацію певних фактів, або на їхнє заперечення. Про це веде мову І. Вихованець, зазначаючи, що «у категорії ствердження / заперечення відбито усвідомлення мовцем зв'язків між предметами і явищами позамовної дійсності» [5, с. 63].

Докладніше студіювання категорій ствердження та заперечення представлено в працях О. Гурко, яка вказує на важливу роль ствердження в аспектах інтерпретації інформативного та конструктивного пізнання позамовної дійсності [7, с. 251] та в наукових студіях М. Баган, яка зауважує, що категорія заперечення є однією з модусних категорій з огляду на здатність заперечних одиниць виражати суб'єктивне ставлення суб'єкта, оцінювати повідомлене щодо його істинності, увиразнювати інші модусні значення – невпевненість, неможливість, неймовірність [3, с. 313]. Безперечно, категорії ствердження і заперечення мають полістатусний характер, однак це ознаки передусім синтаксичні. Кожна з категорій, становлячи окремий вияв предикативності, засвідчує певне відношення між висловленим і дійсністю, яке встановлює й виражає мовець за допомогою відповідних формальних показників. Маркер негачії **не** та його варіанти слугують засобами розмежування цих категорій: їх наявність свідчить про заперечене висловлення, відсутність – про стверджувальне. Пор.: *Я не стану збоку і не побачу легковажний смисл високої трагедії* (с. 70. Тут і далі фактичний матеріал подаємо за джерелом [9], указуючи в дужках лише сторінку); *Як синьо, як біло, як яро горить усе, що боліло, і все, що болить* (с. 35). Бінарна опозиція ствердження / опозиція відбиває універсальний спосіб пізнання світу й вербалізацію інтенцій мовця, що свідчить про її комунікативно-функційний потенціал і глибоке когнітивне підґрунтя.

Лінгвістичне студіювання ствердження / заперечення, як бачимо, було предметом багатьох лінгвістичних студій, проте дослідження цих інтенційно-категорійних величин у різних дискурсивних регістрах української мови, зокрема в поетичному дискурсі, у ракурсі реалізації авторських інтенцій у стверджувальних і заперечних висловленнях залишається актуальним питанням в українському мовознавстві [11].

Мета дослідження – визначити комунікативно-інтенційний потенціал бінарної опозиції ствердження / заперечення в поетичному дискурсі Василя Стуса, схарактеризувати засоби вербалізації інтенцій ствердження та інтенцій заперечення, окреслити функційні можливості стверджувальних і заперечних висловлень в поетичній комунікації як релевантному континуумі вербалізації авторських настанов.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження змістового діапазону бінарної опозиції ствердження / заперечення оперте на поетичні тексти Василя Стуса, уміщені в збірці «Під тягарем хреста» (1991 р.), що її впорядкував О. Орач [9]. У статті для визначення комунікативного змісту інтенцій ствердження та заперечення, для з'ясування особливостей їхньої вербалізації в поетичному дискурсі Василя Стуса використано такі методи: *описовий* із прийомами наскрізного виписування і систематизації; *контекстуально-інтерпретаційний* – для увиразнення лінгвальних і позалінгвальних чинників поетичної комунікації, для виявлення фігурально-риторичних та загальноприйнятих конструкцій синтаксису як важливих засобів реалізації інтенційної опозиції ствердження / заперечення; *структурний* – для аналізу засобів вербалізації комунікативної інтенції на тлі предикатної семантики; методику *трансформаційного аналізу* застосовано для увиразнення функційного потенціалу тих чи тих висловлень (неповних еліптичних,

номінативних, ґенітивних, антифразисних) як основних репрезентантів авторських інтенцій.

Результати дослідження та їх обговорення. Інтенції ствердження та інтенції заперечення формують засадничі вияви категорії комунікативної інтенції: суб'єкт комунікації на основі своїх знань і комунікативної компетентності вибудовує мовленнєву діяльність, спрямовану або на констатацію певних фактів, або на їх заперечення. **Інтенційна бінарна опозиція ствердження / заперечення** під впливом архітектоники вірша набуває емоційно-експресивних відтінків у передаванні змісту, у реалізації певної думки, у створенні естетики повідомлюваного. Вона має стосунок як до когнітивно-ментальної бази мовця, так і до мовної репрезентації мовленнєвих намірів і відіграє важливу роль у процесах інтерпретації та пізнання світу, у структуруванні досвідних знань, у вираженні внутрішнього стану мовця. Наявність інтенційної опозиції ствердження / заперечення в одному поетичному тексті передає найтонші порухи душі мовця-автора (ліричного «я» В. Стуса), увиразнює напругу переживань та емоцій, слугує своєрідною реакцією на дегуманізацію тогочасного суспільства – нищення всього людського, інтелектуального, прогресивного, національно зорієнтованого.

Змістовий обшир **інтенції ствердження** – констатувати інформацію, істинність та достовірність якогось факту, передавати екзистенцію людського буття і природи тощо, напр.: *Упали роси на зелені вруна, з діброви обіззався соловей, подобою душі ряхтять лагуни, безмежно виростаючи з ночей* (с. 39); *Довкола мене цвинтар душ на білім цвинтарі народу* (с. 47). У поетичному дискурсі В. Стуса стверджувальну інтенцію реалізують розповідні висловлення, диференційовані за вираженням предикативності на двоскладні та односкладні (*Хлющить вода. Так час біжить захланний* (с. 47); *І стрілки смерти відведем назад, на кілька літ, дарованих терпінням* (с. 48). У структурі розповідного висловлення автор інтенції ствердження маркується першою особою однини або множини синтаксично теперішнього чи майбутнього часу, пор.: *За розквітлу купальську папороть я пером і горбом віддарю* (с. 23); *І я почую тебе. І я радісно посміхнуся тобі* (с. 26). У текстовій комунікації інформація відображає не тільки інтелектуальні (когнітивні) поняття й судження, а й емоційні, у яких відображено естетичні оцінки автора, його емоції та волевиявлення, адже через репрезентацію якогось фрагмента дійсності мовець-автор представляє свої я-концепції, втілює важливі для нього мовленнєві наміри.

Предикат, створюючи семантичне ядро розповідного висловлення, відображає найсуттєвіші ознаки типової ситуації-референта, що створюється взаємодією граматичної семантики форми предиката і лексичної семантики слова, вжитого у функції предиката [1, с. 24]. У наукових студіях А. Загнітка репрезентовано два погляди щодо предикатної семантики: один відображає традиційне протиставлення суб'єкта і предиката, на які розчленовується мовленнєвий акт (висловлення), інший своїм опертям має уявлення про предикат як своєрідну конструктивну (чи конструктивно-семантичну, конструктивно-сміслову) ядерну площину [8, с. 16]. Поняття «ядерна площина» якраз і відображає сутність предиката, його співвіднесеність, актуалізацію з дійсністю, з інтенціями мовця, зреалізованими в конкретному реченні / висловленні.

В українській граматичній школі лінгвісти використовують класифікацію предикатів, що її представлено в граматичній концепції І. Вихованця [3; 4]. За семантичною ознакою вітчизняний мовознавець виокремив предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати якості, локативні предикати і предикати кількості [3, с. 137], які займають основну зону в предикативно-

позиційній структурі речення й вербалізують інтенції ствердження. Так, предикати **дії** позначають діяльність, яку породжує мовець (діяч) й активно її стимулює. Напр.: *Сидимо біля погаслого вогнища, перетрушуємо в долонях попіл, розтираємо витухлі геть вуглини* (с. 53); *Спішать додому козаки, до України в гості, праворуч – вижовклі кістки, ліворуч – білі кості* (с. 85); предикати **процесу** стосуються динамічності вияву певного інтенційного стану адресанта: *Спадає листя – і твоє ждання, мов перлітний птах, пірветься в вирій* (с. 99); *То пропікає душу Україна – та, за котрою погляд марно реу* (с. 81).

У поетичному дискурсі В. Стуса предикати **стану** вказують на тимчасову характеристику предмета і виражають розлогий діапазон інтенційних намірів мовця: показати стан довкілля, утвердити неповторність і швидкоплинність людського буття: *Стовпами кригу облягло і кучугури намело, стовпами криги задубило і улещати почало* (с. 76); *Незручно так, нерадісно, невтішно перебиратись у незнане все* (с. 27); передати фізичний або психічний стан людини: *Отак живу: як мавпа серед мавл, чолом прогрішним із тавром зажури все б'юсь об тверді камінні мури, як їхній раб, як раб, як нищий раб* (с. 55); увиразнити результативність стану: *Як моторошний сон – ці дні і ночі пригнічують мене і додають безмежних сил* (с. 93); *Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя* (с. 114). Такі синтаксичні конструкти матеріалізують широкий світ людських почуттів і здебільшого негативних емоцій (гнів, презирство, докір, обурення, осуд, безнадію тощо).

Серед засобів реалізації інтенцій ствердження розповідні висловлення з предикатами стану, вираженими прислівниками (*На покуті спокійно* (с. 27); *Бо пусто, і голо, і чорно довкруг* (с. 62); безособовими формами на **-но, -то** (*Геть за минулим спалено мости* (с. 70); *Заклечано землю дротами* (с. 103); *Навкруг обрізано жалі, обтято голосіння і нашепти* (с. 132)). Інтенційний намір мовця полягає в тому, аби підкреслити особливий психоемоційний стан, показати вияв фізичної слабкості суб'єкта комунікації, внутрішній комфорт чи дискомфорт того, хто говорить. Подекуди глибоко особистісні наміри перетинаються із зовнішнім світом (*Світає день на білому папері, На цілий аркуш видовжився день. І дні подовжені замиготіли В моєму відривнім календарі* (с. 23) й інтонаційно можуть бути представлені окличними конструкціями, що сприяє реалізації високої емоційної та інтелектуальної напруги (*Як тихо на землі! Як тихо! І як нестерпно – без небес!* (с. 101)).

У структурі висловлення атрибутивні характеристики реалізують предикати **якості**. Означальна стверджувальна інтенція може мати стосунок до зовнішньої якісної характеристики предмета: *Дорога довга і порожня, дві чорні колії в огні плафонів* (с. 24); *Тінь чорна, як смола* (с. 26); і до внутрішньої якісної ознаки: *Столичний гамір заважкий мені* (с. 57). Водночас у поетичному дискурсі вербалізуються кількісні інтенції ствердження, що їх передають висловлення з предикатами **кількості**, напр.: *А між торосам крижин я сам-один і враг-вразин* (с. 76); *Ти тільки сам. І – мрець еси* (с. 83); *Весь обшир мій – чотири на чотири* (с. 121); **локативні** предикати, що окреслюють просторові ознаки: *Я – посеред. Між двох світів пливе мій човен* (с. 78).

Індивідуально-авторську картину світу увиразнюють інтенції ствердження, що спрямовані на **ідентифікацію** мовця та адресата мовлення: *Я твій суворий янгол, народжений до твого живоття* (с. 28); *Кохана – ніби куц бузку, обтяжений з задуми й тиші* (с. 24) або інших предметів: *Слово, слово – достиглий смут мій!* (с. 23); *Що рідний край – то царство німоти. Та сам я єсьм* (с. 133). У поетичному дискурсі ідентифікує субстанцію мовця (чоловічого роду) і предикат, виражений

грамемою минулого часу: *Скучив за степом, скучив за лугом, скучив за ставом, скучив за гаєм, скучив за сином, скучив за другом, скучив за матір'ю, за рідним краєм* (с. 85).

Стверджувальну інтенцію реалізують односкладні номінативні висловлення, що слугують фігурально-риторичними конструкціями синтаксису і констатують наявність буття, екзистенцію людини, напр.: *Весняний вечір. Молоді тумани. Неон проспектів. Туга ліхтарів* (с. 25); *Усевитончуваний зойк, крик крику, крику крик* (с. 77); повідомляють про ситуацію або події, які мали вплив на мовця, зокрема на усвідомлення сенсу життя, Стусової «дороги болю»: *Благословляю твою сваволю, дорого долі, дорого болю. Сніги і стужа. Вітри й морози. Гудки і крики. Чорні прокльони. Собачий гавкіт. Крик паровоза. І закладини і закладини. Шпали і фари, пси і солдати, рейки і пруття, і загорода* (с. 79); передають динаміку вражень, думок, що з'являються в думках автора, уможливають лаконічно схарактеризувати побачене, зафіксувати контури навколишніх об'єктів, увиразнити темпоральні чи локативні характеристики: *Гармонійоване страждання, оправлене в обручку травня. Бетховен. Добрий маг. Пречистий четвер. Пречистий тлум чекань. Поразка. Усмішка. Поразка* (с. 63); *В'ятка, Котлас, Усть – Вим, далі – до Чібію. Рад-соц-конц-таборів Союз, котрий Господь забув* (с. 80).

Номінативні висловлення виражають додаткове значення конкретно-вказівної локалізації: *Ото мій шлях* (с. 111); *Той день! Марудний день* (с. 22); виражають оцінну семантику: *Ото життя! Нівроку – сніння* (с. 64); *Пронизистий вітер. Таксі шурхотіння. Заплакані вікна, всевікна твої* (с. 109), а це дає змогу адресатові створювати предметно-зорові асоціації, малювати різнобарвні картини життя людини, яка, попри всі заборони, переслідування, тюрми, табори, стала символом нескореності й незнищенності людського духу. Особлива експресивність властива конструкціям із називним уявленням: *Каштани. Сотні білих свіч, а просвітитися – не можна* (с. 24); **Деперсоналізація душі**: *один як перст стою себе супроти (супроти себе сам стою супроти). Ніч ночі. Темінь темені. Лиш зойк* (с. 127); **Крайсвіту проруб. Тиша довсібіч**. *Усесвіт твій німує і німіє, і сонце, в душу світлячи, не гріє: в змертвілих лицах – відумерла ніч* (с. 131). Такі висловлення комплексні: мовець констатує наявність предмета (конкретного чи абстрактного), а далі подає відповідний коментар-розмірковування.

Важливим засобом вербалізації інтенцій ствердження слугують односкладні ґенітивні та квантитативно-ґенітивні конструкції, що передають кількісну екзистенцію буття, стану, існування предметів у значній (означеній чи неозначеній) кількості: *О скільки слів, неначе поторочі! І всі повз тебе, ніби кулі, б'ють* (с. 67); *Бо – горстка нас* (с. 65); *Сто ночей попереду і сто ночей позаду* (с. 53); *Сто твоїх конань, твоїх народжень* (с. 68).

Стверджувальні інтенції увиразнюють еліптичні висловлення, у яких пропущений присудок із значенням буття, наявності, розташування, перебування, а відтак такі конструкції, динамізуючи поетичний дискурс, дещо гіперболізуючи події, експлікують буттєвість природи: *Дерева в маячні, шалене миготіння дощу об шиби, об ключини губ і ув сліпе – від мороку – мигтіння загуб і злетів, злетів і загуб* (с. 26); рідної України: *Десь Україна – там, уся – в антоновім огні, на докір всім світам* (с. 75); екзистенцію буття людини-адресанта й адресата: *Світ – наді мною й піді мною. А я – під світом і над ним* (с. 31) *А наді мною небо – неб* (с. 76); *Ти вся – в дощі* (с. 34); *У імені твоїм – ганеба – скорб моя* (с. 52).

Особливу стилістику поетичного дискурсу Василя Стуса виформовують **інтенції заперечення**, що відіграють важливу роль у текстотворенні, в особливому структуруванні досвідних знань, у вираженні внутрішнього стану

мовця. Вони експлікуються в тих поетичних текстах, у яких простежуємо як «уперте протистояння зимі та назбирування сил для весняного пробудження» [9, с. 8], так і песимістичні настрої та зневіра поета (*Утекти б од себе геть світ за очі, у небачене, нечуте, у немовлене, де нема ані осмут, ні радощів, де ніщо не збавлене, не здолане* (с. 60); недосконалість людського світу і самотність (*Немає побратимів у степах, ні жодної душі, котра б почула цей зазив-прислухання, зазив-крик* (с. 61); протест проти суспільного ладу, заперечення Вітчизни (*Нема мені коханої землі* (с. 107) і навіть самозаперечення (*Мені здається, що живу не я, а інший хтось живе за мене в світі в моїй подобі* (с. 53).

Змістовий діапазон заперечних інтенцій широкий. Вони відображають прагнення ліричного героя заперечити певне явище чи життєвий факт: *Ще й до жнив не дожив, ані жита не жав. Не згубив, не лишив і не жив. І не жаль* (с. 130); *Жаль – ні неба, ані землі в цій труні вертикальній* (с. 85); передати суперечливість поглядів: *І ніби я не муж, а немовля, що, неприхищене в чужому світі, пізнало глиби* (с. 39); висловити категоричне заперечення і протест проти гнітючої моральної та політичної атмосфери соціуму: *Довіку не буде із мене раба, душа поневажить полони* (с. 39); *Докучило! Нема мені вітчизни, нема мені вітчизни – ні-ні-ні* (с. 107). Заперечення, як слушно зауважує М. Баган, уможлиблює диференціювання об'єктів пізнання, корегування думок та намірів, дискусивне витлумачення світу, мовленнєвий вияв актів негативної реакції [3, с. 313].

До типових синтаксичних засобів вербалізації заперечної інтенції належать різні модально-інтенційні висловлення з часткою **не** як основним маркером заперечення: *О не дивуй, о не дивуй мені – моє життя для тебе незбагненне* (с. 107); *Прощай. Не озирайся. І не клич* (с. 38); нечленовані комунікати: *І не відтерп, і не розмерзся. Ні* (с. 98); квазідіалоги з уявним адресатом, автокомунікація, що увиразнює семантику нерозуміння, сумніву, вагання: *Ти мій не ворог, ні? Авжеж, не ворог. Не побратим, а ні? Не побратим. А хто ж ти є?* (с. 28); *Куди ж мені податися тепер? Не знаю. Не збагну* (с. 38); *Вдатися до втечі? Стежину власну биндою згорнуть? Ні. Вистояти. Вистояти. Ні – стояти* (с. 54). Нанизування сполучників **ні**, **ані** створює високу експресивність та динамічність поетичного дискурсу, передає стан нервового та фізичного виснаження мовця, напр.: *Ні очей, ні вух, ні рук, ні ніг, ні рота. Очужилий в своєму тілі* (с. 53); *Ні словом не озветься. Ані пари із уст* (с. 51); *Голодна, як проруб, тропа вертикальна, не видертись нею ні кроком, ні оком, ні рухом, ні духом, ні тілом зболілим, ні горлом скривілим* (с. 138).

Інтенцію заперечення як важливий складник цілеспрямованого спілкування в поетичному дискурсі В. Стуса реалізують односкладні безособові конструкції з предикативним прислівником **немає**: *Немає Господа на цій землі* (с. 75); *Немає побратимів у степах, ні жодної душі, котра б почула цей зазив-прислухання зазив-крик* (с. 61); *Нема мені коханої землі* (с. 107); ґенітивні висловлення заперечного типу, у яких роль головного члена виконують іменники на позначення істот: *А твого Святошина – нема. Ні сестри, ні матері, ні батька. Ні дружини* (с. 83); конкретних предметів: *Та ні знаку, ані дороги, ані іржання, ні коня* (с. 80); явищ природи, просторових характеристик: *Жаль – ні неба, ані землі в цій труні вертикальній* (с. 85); почуттів, властивостей, ознак: *Ні страху, ні болю, ні вагання перед смертю* (с. 84).

У поетичному дискурсі наявність бінарної опозиції інтенцій ствердження і заперечення увиразнює його експресивність та образність, метафоричність, створює емоційне наснажене тло, реалізуючи контрасти людського буття: *У цьому полі, синьому, як льон, де тільки ти – і ні душі навколо* (с. 54); *Обібравши*

картоплю і рибу, ми наваримо юшки – і з хлібом пополуднуємо нашвидку. Що то шкода – цибулі нема, і не буде хоч будь-чим затерти. Ані жити не буде, ні вмерти, ані вільно дихнути чортма! Тільки сіль, і вода, і пісняк...(с. 55). Такі антифразисні фігурально-риторичні висловлення передають абсурдність людського буття, страх, смерть, песимізм, неможливість протидіяти тогочасному zdegradovanomu соціуму: *Скажитесь легше, аніж будь собою, бо ж ні зубила, ані молотка* (с. 56); *Зле і кату, зле і жертві, а щасливого нема* (с. 61). Бінарна опозиція ствердження / заперечення реалізує широкий інтенційний діапазон: спонукати до роздумів, показати незбагненну філософію людського буття, яка виявляється в полярності добра і зла, білого і чорного, доброго і поганого, світлого й темного, видимого й невидимого, земного й небесного. Такий змістовий контраст, протиставлення життєвих реалій детермінує поетичний дискурс Василя Стуса. Його вияскравлюють передусім антифразисні висловлення, які передають емоційно-почуттєвий стан автора (ліричного героя), репрезентують протилежність, несумісність тих чи тих понять, увиразнюють експресію іронію та сарказму: *І вже нема ні щастя, ні біди, а тільки світ, тугим пойнятий гудом, а тільки лет, що зветься творчим трудом* (с. 89); *Життя – то кара. Кара – благостиня* (с. 89). Комунікативна інтенція, крім відтворення позиції автора (у створенні контрасту, опозиційності понять, явищ, подій показати справжню суть людського буття), відіграє важливу текстотвірну роль у синтаксичному структуруванні поетичного дискурсу.

Висновки і перспективи. У поетичному дискурсі В. Стуса інтенції ствердження та інтенції заперечення, які відображають універсальний спосіб пізнання світу, передають особистісне сприйняття певних життєвих реалій, стверджують, констатують якусь інформацію або заперечують її, вказують на суперечливість та діалогічність думок, виформовують інтенційну опозицію протиставлених понять. Інтенційний діапазон бінарної опозиції ствердження / заперечення, що увиразнює контраст людського буття, передає найтонші порухи душі ліричного «я», виокремлює життєві пріоритети, емоційність й експресію, посилює іронію й естетику, вербалізують модально-інтенційні висловлення (стверджувальні й заперечні) з різними типами предикатів, односкладні конструкції іменного типу (номінативні, ґенітивні, квантитативно-ґенітивні), безособові речення, неповні еліптичні комунікати та ін., докладне вивчення яких у тісній взаємодії з екстралінгвальними параметрами комунікації, у ракурсі тих чи тих дискурсивних виявів української мови виформовує предмет наших наступних наукових студій.

Вербалізація інтенцій ствердження / заперечення в поетичному дискурсі В. Стуса – особливий спосіб сприйняття та осмислення тієї суспільної доби, у якій жив і творив письменник, акт ствердження життєвих істин і непокори, непогодженості, заперечення і відкидання того, що заважало йому, великому інтелектуалу і патріотові, творити світлу будучність України.

Список використаних джерел

1. Арват, Н. М. До питання про семантичну типологію простого речення [Текст] / Н. М. Арват // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С. 24 – 31.
2. Аристотель Сочинения : в 4 т. [Текст] / Аристотель. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с.
3. Баган, М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви: [монографія] [Текст] / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.

4. Бондаренко, А. І. Час вибору: Вивчення творчості Василя Стуса в школі [Текст] / А. І. Бондаренко, Ю. І. Бондаренко. – К. : Академія, 2003. – 232 с.
5. Вихованець, І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Вихованець І. Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови [Текст] / І. Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : зб. наук. пр. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 3 – 6.
7. Гурко, О. В. Категорія ствердження та її вираження в українській літературній мові : [монографія] [Текст] / О. В. Гурко. – Дніпро : ЛІРА, 2017. – 316 с.
8. Загнітко, А. П. Семантико-синтаксичні аспекти категорії стану дієслова [Текст] / А. П. Загнітко // Семантика і функції граматичних структур. – К. : НМК ВО, 1990. – С. 16 – 31.
9. Стус, В. С. Під тягарем хреста [Текст] / упоряд. О. Ю. Орach; Вступ. слово І. М. Дзюби / В. С. Стус. – Львів: Каменяр, 1991. – 159 с.
10. Шевельов, Ю. Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса [Текст] / Юрій Шевельов // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літ. критики ХХ ст.: У 3-х кн. – Кн. 3. – К. : Рось, 1994. – С. 366–395.
11. Шинкарук В.Д. Категорія модальності зі значенням впевненості-непевненості / В.Д. Шинкарук // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2-ох ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 3-

References

1. Arvat, N.M. (1979). Do pytannia pro semantychnu typolohiiu prostoho rechennia [On the semantic typology of a simple sentence]. *Movoznavstvo*. – Language Studies, 2, S. 24 – 31.
2. Aristotel (1976). *Sochinenija* [Collected writing]: (Vols. 1-4). Moscow: Mysl, 550 s.
3. Bahan, M. P. (2012). *Katehoriia zaperechennia v ukrainskii movi: funktsionalno-semantychni ta etnolinhvistychni vyjavy* [Category of negation in Ukrainian: functional-semantic and entholinguistic occurrences]. Kyiv: Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 376 s.
4. Bondarenko, A.I., & Bondarenko, Yu. I. (2003). *Chas vyboru: Vyvchennia tvorchoosti Vasylia Stusa v shkoli* [Time to choose: Vasyl Stus scholarship in schools]. Kyiv: Akademiia, 232 s.
5. Vykhoanets, I. R. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys* [Ukrainian Grammar. Syntax]. Kyiv: Lybid, 368 s.
6. Vykhoanets, I. R. (2000). *Teoretychni zasady katehoriinoi hramatyky ukrainskoi movy* [Theory of Ukrainian categorical grammar]. Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Philology Series, 2, S. 3 – 6. Vinnytsia: VDPU.
7. Hurko, O. V. (2017). *Katehoriia stverdzhennia ta yii vyrashennia v ukrainskii literaturnii movi* [Category of assertion and its manifestations in standard Ukrainian]. Dnipro: LIRA, 316 s.
8. Zahnitko, A. P. (1990). *Semantyka i funktsii hramatychnykh struktur* [Semantics and functions of grammar structures]. K.: NMK VO, S. 16–31.
9. Stus, V. S. (1991). *Pid tiaharem khresta* [Under the burden of the Cross]. O. Yu. Orach (Ed.). Lviv: Kameniar, 159 s.

10. Shevelov, Yu. (1994). *Ukrainske slovo: Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta lit. krytyky* [The Ukrainian word. The 20th century Ukrainian Literature and Literary Criticism Reader]. (Vols. 3). Kyiv: Ros, S. 366–395.

11. Shinkaruk, V.D. (2011) *Katehoriia modalnosti zi znachenniam vpevnenosti-nevpevnenosti* [Modality category with the value of certainty –uncertainty]. Scientific notes. Series: Philological Sciences (Linguistics): in 2 parts, Kirovograd, 3-7.

ИНТЕНЦИОНАЛЬНАЯ ОППОЗИЦИЯ УТВЕРЖДЕНИЕ / ОТРИЦАНИЕ В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ВАСИЛИЯ СТУСА

С. Т. Шабат-Савка

Аннотация. В статье проанализирован содержательный диапазон интенций утверждения и отрицания, которые отражают универсальный способ познания мира и личностное восприятие жизненных реалий, утверждают информацию или отрицают ее, указывают на противоречивость и диалогичность мыслей. На богатом иллюстративном материале, отобранном из поэтических текстов Василия Стуса, охарактеризованы средства вербализации интенциональной оппозиции утверждение / отрицание, определен ряд синтаксических конструкций (утвердительных и отрицательных модально-интенциональных высказываний с различными типами предикатов, односоставных конструкций именного типа (номинативных, генитивных, квантитативно-генитивных), безличных, неполных эллиптических коммуникатов и др.), подчеркивающие контраст человеческого бытия, передающие психоэмоциональное состояние человека, выделяющие жизненные приоритеты, усиливающие экспрессию, иронию и эстетику поэтического дискурса. С помощью удачно подобранной методологии исследования выяснено, что вербализация интенций утверждения / отрицания в поэтическом дискурсе В. Стуса – особый способ восприятия и осмысления той общественной эпохи, когда жил и творил писатель, акт утверждения жизненных истин и неповиновения, несогласованности, отрицания и отвержения того, что мешало ему, великому интеллектуалу и патриоту, творить светлое будущее Украины.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, поэтический дискурс, говорящий, Василий Стус, утверждение, отрицание, интенциональная оппозиция, средства вербализации, синтаксис

INTENTIONAL OPPOSITION ASSERTION / OBJECTION IN VASYL STUS'S POETIC DISCOURSE

S. T. Shabat-Savka

Abstract. Introduction. Poetic discourse refers to the lingual continuum, which clearly explicates the language style of the author, and grammaticalizes intellectual-spiritual world of an individual, that, in fact, determines the relevance of our study. In poetic discourse, which is characterized by rhythmical-prosodic organization, specific lexical content, the presence of figurative-rhetorical constructions and implementation of a number of intentions, among which are cognitive mental intentions with regard to the more complex phenomena of human existence, to conceptosphere of an individual, his/her intellect and psyche and which are most clearly embodied in the poetic discourse of V. Stus, a Ukrainian writer, translator, and literary critic. Extralinguistic factors of the writer's language style influenced his creative activity filling it with awareness of inner freedom, a willingness to fight for the better future for Ukraine.

Purpose – to determine the communicative-intentional potential of the binary opposition 'assertion / objection' in the poetic discourse of Vasyl Stus, to characterize means of verbalizing intentions of assertion and intentions of objection, to outline the functionality of the affirmative and negative statements in poetic communication as a relevant continuum of the author's attitudes verbalization.

Methods. To define the communicative content of the intentions of assertion and objection, the following methods are used in the article to find out the peculiarities of their verbalization in the poetic discourse of Vasyl Stus: descriptive method with cross-checking and systematization; contextual-interpretive method - for the identification of linguistic and extra-linguistic factors of poetic communication, structural method - for analyzing the means of verbalizing communicative intentions against the background of predicative semantics; transformational analysis is used to express the functional potential of different utterances (incomplete elliptic, nominative, genitival, antiphrasis) as the main representatives of the author's intentions.

Results. Intentions of assertion and intentions of objection form the essential manifestations of the category of communicative intentions: guided by of his/her knowledge and communicative competence, the subject of communication develops speech activity aimed at acknowledging certain facts or their denial. Intentional binary opposition 'assertion/ objection' under the influence of verse architectonic acquires emotional-expressive overtones while transmitting the content, implementating a particular thought, creating the aesthetics of what is being conveyed. It is relevant both to cognitive-mental base of the speaker and to the language representation of the speech intentions and plays an important role in the process of learning about the world, in interpreting and structuring empirical knowledge and in conveying the speaker's interior.

In the poetic discourse of V. Stus assertive intention is implemented through narrative statements, differentiated according to the expression of predicativeness into one-member and two-member groups, which explicate predicates of action, process, state, quality, locative predicates and predicates of quantity as a major area in the predicative-positional structure of a sentence and verbalize intentions of assertion. The intention of assertion is implemented through on-member nominative utterances that are figurative and rhetorical, syntax structures and ascertain the objective reality, existence of man, convey the dynamics of impressions and thoughts, that allow to concisely describe everything in sight, to fix the contours of the surrounding objects, to emphasize a temporal or locative characteristics.

Intentions of objection reflect the speaker's desire to object to a particular phenomenon or a fact of life, to convey contradictory views, to express disagreement and protest against the oppressive moral and political atmosphere of society. The typical syntactic means of verbalizing intentions of objection include a variety of modal-intentional utterances with the negative particle as the main marker of negation; non-parcelled communicative units; one-member impersonal sentences, quasialogues with an imaginary addressee, autocommunication that defines the semantics of misunderstanding, doubt, hesitation.

Originality. For the first time terminological apparatus relating to the notion intentional opposition 'assertion/ objection' is introduced, the means of its explication in the poetic discourse of V. Stus are characterized. It is indicated that binary opposition 'assertion/ objection' implements a wide range of the author's intentions (to stimulate thinking, to show the unfathomable philosophy of human existence, which manifests itself in the polarity of good and evil, black and white, good and bad, light and dark, material and divine) and determinates the poetic discourse of Vasyl Stus. With the help

of well-matched research methodology it was found that verbalization of intentions of assertion/ objection in the poetic discourse of V. Stus is a specific way of perceiving and understanding the social epoch in which the writer lived and worked, the act of assertion of truths, declaration of non-compliance, denial and rejection of everything that prevented Vasyl Stus, him, the great intellectual and patriot, from creating the better future for Ukraine.

Conclusion. In the poetic discourse of V. Stus intentions of assertion and intentions of objection that reflect a universal way of learning about the world, transmit an individual perception of certain realities of life, ascertain some facts or deny them, stress out the inconsistency and dialogueness of thoughts, mould the intentional opposition of contrasted notions. Intentional range of the binary opposition 'assertion / objection' is verbalized through modal-intentional statements (affirmative and negative) with different types of predicates, one-member nominal constructions (nominative, genitival, quantitative-genitival), impersonal sentences, incomplete elliptic communicative units etc., a detailed study of which in close liason with extralinguistic parameters of communication, with regard to certain discursive manifestations of the Ukrainian language shapes the subject of our subsequent scientific studies.

Keywords: communicative intention, poetic discourse, speaker, Vasyl Stus, assertion, objection, intentional opposition, the means of verbalization, syntax

УДК 811.112.2'42

КОМПОЗИЦИОННО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АФОРИЗМОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Е.В. БАБЕНКО, кандидат филологических наук, доцент,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
E-mail: olena14babenko@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0379-4769

Аннотация. Статья посвящена трансдисциплинарному исследованию, целью которого есть изучение композиционно-стилистических особенностей афоризмов через призму синергетической парадигмы. С опорой на современные источники отечественных лингвистов рассмотрены синергетические маркеры афоризма, описаны особенности действия параметра порядка применительно к различным уровням самоорганизации системы малоформатного текста. В современной лингвосинергетике выделяют три уровня взаимодействия, а именно: когнитивный, прагматический, лингвостилистический. Теоретические аспекты исследования иллюстрируются англоязычной выборкой.

Ключевые слова: афоризм, композиционно-стилистические особенности, синергетические маркеры, принципы, уровни самоорганизации дискурса

Область интересов лингвистики за последние десятилетия значительно расширилась. На передний план выходит многообразие подходов к решению проблем, относящихся к разряду неисчерпаемых, а также обращение лингвистов к вопросам, на которые нет однозначного ответа. С появлением и утверждением синергетики, как науки о самоорганизации сложных систем, происходит коррекция